

Natalia Sienko

Kryzys na Ukrainie – szansa czy zagrożenie dla Republiki Białoruś?

Wstęp

Niewątpliwie protesty na kijowskim Majdanie, aneksja Krymu czy krwawa wojna w Donbasie odcisnęły swoje piętno na relacjach białorusko-rosyjskich, doprowadzając do zaostrzenia retoryki wobec poczynań Kremla. Pomimo że Mińsk oficjalnie nie potępił działań Rosji wobec Ukrainy, elita polityczna zapaliła czerwone światło, skierowane ku systematycznie nasilającym się instrumentom uzależniającym Białoruś od polityki Moskwy. Jednocześnie, wraz z eskalacją ukraińskiego kryzysu, pojawiły się refleksje na temat możliwych korzyści bądź strat, które Republika Białoruś będzie zmuszona ponieść w związku z zaistniałymi wydarzeniami. Istnieje przekonanie, że jedno z najsilniej uzależnionych od Rosji państw po 2014 r. otrzymało szansę zwiększenia swojej suwerenności, ale jednocześnie obrazy krwawego konfliktu zniechęcają opozycję do podjęcia zdecydowanych kroków. Aby ocenić obecne alternatywy dla białoruskiej polityki należy zastanowić się nad tym, jak w kontekście wojny na Ukrainie zmieniają się stosunki białorusko-rosyjskie oraz przeanalizować możliwość wystąpienia potencjalnej osi niezgody pomiędzy dwoma krajami.

Stosunek Republiki Białoruś do kryzysu na Ukrainie

Współpraca Republiki Białoruś z Ukrainą została w dużej mierze uzależniona od politycznych kryzysów i silnego oddziaływania państw trzecich (Rosji, USA) i Unii Europejskiej. Szczególnie aktywna – z racji chęci piastowania mocarstwowej pozycji w regionie – pozostawała Rosja, zainteresowana raczej rozwojem relacji dwustronnych z poszczególnymi państwami, niż umożliwieniem formowania ram instytucjonalnej współpracy obszaru postradzieckiego bez jej udziału. Pomimo tego, że polityczny dialog obu państw postradzieckich, częściowo hamowany zewnętrznymi czynnikami, można określić jako niezadowolający, Republika

Białoruś do 2013 r. pozostawała jednym z najważniejszych partnerów handlowych Ukrainy¹. Szereg następujących po sobie zdarzeń od jesieni 2013 r. – masowe protesty na Ukrainie, odsunięcie od władzy Wiktora Janukowycza, aneksja Krymu i wojna na wschodzie Ukrainy, spowodowały, że Rosja stopniowo stara się poddać próbie relacje pomiędzy dwoma państwami, posługując się przy tym mechanizmami uzależniającymi Białoruś od zaplecza sąsiada. Nie zaskoczył więc fakt, że 27 III 2014 r. Białoruś jako jeden z najbardziej lojalnych sojuszników Rosji znalazła się wśród 11 państw, które przeciwstawiły się rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w sprawie Krymu, nakazującej utrzymanie integralności terytorialnej Ukrainy². Prorosyjski kurs w kwestii konfliktu na Ukrainie szybko jednak uległ zmianie.

Istnieją zatem dwa powody, dla których Republika Białoruś oficjalnie ogłosiła neutralność w stosunku do tych wydarzeń. Pierwszy, kluczowy aspekt, związany jest z narastającym niepokojem o możliwość eskalacji konfliktu ukraińskiego na terytorium Białorusi. Sytuację komplikuje fakt wyraźnych podobieństw między zaanektowanym Krymem a terytorium Białorusi. Od lat dzięki rosyjskiej propagandzie napędzano tradycyjną sympatię do wschodniego sąsiada. Dodatkowo przy użyciu istniejącej infrastruktury wojskowej Związku Sowieckiego stopniowo zwiększano militarną obecność rosyjskich wojsk na terenie młodego państwa, dzięki czemu, partycypując w utrzymaniu stabilności Białorusi, pogłębiano integrację rosyjsko-białoruskich systemów bezpieczeństwa. Wydarzenia na Ukrainie sprawiły, że dalsze zwiększenie takiej korelacji oraz samo jej istnienie potraktowano jako zagrożenie, które mogłoby – podobnie jak w przypadku Ukrainy – odsunąć obecną elitę polityczną od władzy³. Nigdy nie padło więc oficjalne oświadczenie prezydenta Białorusi, kategorycznie sympatyzujące z działaniami Rosji na Ukrainie i uznaniem aneksji Krymu. Na jednej z konferencji Aleksandr Ryhorawicz Łukaszenka oficjalnie przyznał, że nie dopuści do tego, aby Białoruś podzieliła los Ukrainy i jednocześnie ku wielkiemu zaskoczeniu nakazał Władimirowi Władimirowiczowi Putinowi dbać o obwody, które niegdyś należały do Białorusi⁴. Inne szokujące słowa padły z jego ust w sierpniu 2014 r. kiedy w trakcie wywiadu dla „Euronews” historyczną przynależność Krymu do Rosji skonfrontował z możliwością cofnięcia się do czasów Rusi mongolsko-tatarskiej i zwrócenia te-

¹ Г. Максак, Д. Юрчак, *Сотрудничество Республики Беларусь и Украины в новых геополитических условиях*, Минск 2014, s. 2-5.

² <https://news.tut.by/politics/392681.html> (13 IV 2017).

³ А. Мошес, *Беларусь и ее новое подчинение России. Безоговорочная капитуляция или жесткий торг?*, „ПОНАРС Евразия. Аналитическая записка” 2014, nr 329, s. 3.

⁴ Wypowiedziane słowa Łukaszenka potraktował jako żart, wykazując zadowolenie z obecnego podziału granicy białorusko-rosyjskiej, jednakże gra słów wykorzystana w przemówieniu pozostaje w tej kwestii jednoznaczna. <http://kresy24.pl/lukaszenka-potepia-aneksje-krymu-nie-dopuszcza-aby-rosja-zabrala-tez-nasze-terytorium/> (13 IV 2017).

rytorium dzisiejszej Federacji Rosyjskiej Kazachstanowi czy Mongolii. Dodatkowo Łukaszenka podkreślił, że istnieją instrumenty regulujące współczesne prawo do nienaruszalności granic terytorialnych, sugerując tym samym Rosji łamanie międzynarodowych zasad⁵.

Drugim powodem, dla którego dalszą eskalację konfliktu na Ukrainie elity polityczne Białorusi traktują jako zagrożenie, pozostaje chęć utrzymania aktywnej współpracy gospodarczej z Ukrainą, która po 2014 r. może ulegać drastycznym zmianom. Wymianę gospodarczą pomiędzy dwoma krajami zmniejszono minimalnie, jednak pokłósie rosyjskiej polityki najprawdopodobniej uwidoczni się w dalszej perspektywie integracji ukraińsko-białoruskiej⁶. Kryzys na Ukrainie redukuje handlową wydajność państwa, na co dodatkowo wpływa dyskryminacyjna polityka Federacji Rosyjskiej. Członkostwo Republiki Białoruś w Unii Celnej wymusza dostosowanie się do wprowadzanych przez Rosję ograniczeń importowych, którymi objęto w 2014 r. pochodzące z Ukrainy ziemniaki, makarony czy wyroby cukiernicze⁷. Jednocześnie zaangażowanie Rosji w konflikcie nadwyręża potencjał „wielkiego niedźwiedzia”, doprowadzając do spadku dotacji pomocowych dla rządu Białorusi. Szereg gospodarczych sankcji wprowadzanych wzajemnie między głównymi białoruskimi partnerami handlowymi, spadek cen ropy czy dewaluacja rubla, sprawiają, że Rosja w mniejszym stopniu będzie potrafiła zagwarantować sojusznikowi finansowe bezpieczeństwo, pozwalające do tej pory prorosyjskiemu Łukaszence utrzymać się u władzy⁸.

W związku z tym, że Federacja Rosyjska przestaje być w oczach Białorusi gwarantem państwowej stabilności, a stanowi potencjalne zagrożenie dla jej integralności, Republika wspiera jedność „braterskiej Ukrainy” nie tylko retoryką. Kryzys gospodarczy państw uczestniczących w konflikcie Mińsk rekompensuje własnym przedsiębiorstwom dostarczając Ukrainie olej napędowy i benzynę, które ze względu na konflikt nie mogą eksportować Rosjanie. Ponadto białoruscy specjaliści naprawiają uszkodzony sprzęt wojskowy, a w regionach prowadzonej operacji antyterrorystycznej ciężarówka pochodząca z Białorusi transportują ludność⁹. W artykule opublikowanym w 2016 r. przez niemiecką stację radiową „Deutsche Welle” udostępniono także informacje świadczące o rzekomej

⁵ Wywiad z Aleksandrem Łukaszenką dla „Euronews”, przeprowadzony przez Sergio Cantone (3 X 2014), <https://www.youtube.com/watch?v=Q3PD2wcjnqs> (13 IV 2017).

⁶ А. Тихомиров, *Український кризис и Беларусь: итоги года*, [w:] *Беларуска-польскія адносіны: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы Міжнар. круглага стала*, Мінск 2014, s. 71-72.

⁷ Г. Максак, Д. Юрчак, *op.cit.*, s. 17-18.

⁸ *Обращение с Посланием к белорусскому народу и Национальному Собранию 29 апреля 2015 года*, http://president.gov.by/ru/news_ru/view/obraschenie-s-poslaniem-k-beloruskomu-narodu-i-natsionalnomu-sobraniju-11301/ (13 IV 2017).

⁹ <https://easaily.com/ru/news/2017/02/01/podderzhka-lukashenko-bratskoy-ukrainy-posobnichestvo-vragu> (13 IV 2017).

wojskowo-technicznej współpracy białorusko-ukraińskiej. Nie istnieją natomiast wiarygodne źródła potwierdzające liczbę prowadzonych projektów, które od 2014 r. najprawdopodobniej ograniczono, natomiast eksperci jednoznacznie podkreślają, że Białoruś może udzielać Ukrainie wsparcia, chociażby w postaci paliwa lotniczego, silników i skrzyń biegów do pojazdów wykorzystywanych na potrzeby prowadzonych działań zbrojnych. Powyższa taktyka przeczy oficjalnemu stanowisku zachowania neutralności w konflikcie rosyjsko-ukraińskim, jak również zapewnieniu o chęci szybkiego zakończenia działań zbrojnych. Łukaszenka, wykorzystując zatem pozycję Białorusi, znalazł sposób na zwiększenie zysków państwowego przemysłu. Jeden z ukraińskich ekspertów w zakresie bezpieczeństwa narodowego i obrony, Igor Lewczenko uważa, że obecna sytuacja ekonomiczna wymusza działania sprzeczne ze strategią Rosji. Innego zdania jest kierownik białoruskiego ośrodka analitycznego „Belarus Security” Andrej Porotnikov, dla którego sprawa jest o tyle bardziej skomplikowana, że największe wsparcie wojskowo-techniczne Ukraina otrzymuje od Białorusi w fazach najostrejszych walk¹⁰.

Kontekst geopolityczny, w którym znalazła się Białoruś, nie pozwoli państwu całkowicie odciąć się od kryzysu. Obecne położenie wymusza więc potrzebę lawirowania pomiędzy partnerstwem z Federacją Rosyjską a współpracą z Ukrainą. Eksport białoruskich towarów na Ukrainę czy samo zapewnienie o neutralności wobec konfliktu naraża obecną władzę Białorusi na konfrontację z jednym z kluczowych sojuszników, którym do dzisiaj pozostaje Federacja Rosyjska.

Relacje rosyjsko-białoruskie na kanwie wydarzeń na Ukrainie

Po rozpadzie Związku Sowieckiego Federacja Rosyjska dostrzegła spory potencjał dawnych republik związkowych, szczególnie Ukrainy i Białorusi, położonych w europejskiej części byłego imperium. Nowo powstałe państwa objęto koncepcją „rosyjskiego świata”¹¹, wdrażając mechanizmy uzależniające obszar „bliskiej zagranicy”. Do dzisiaj na obszarze postradzieckim Rosja wykorzystuje zatem twarde instrumenty nacisku, które pozwalają „kupić” sobie lojalność potencjalnych sojuszników. Białoruś należąca do grona państw silnie zależnych od rosyjskiej

¹⁰ <http://dw.com/ru/в-условиях-гибридной-войны-что-поставляет-беларусь-для-впк-украины/a-18951986> (18 IV 2017).

¹¹ Tak nazwana strategia polityki zagranicznej miała stanowić swoiste przyzwolenie na rosyjską ingerencję w wewnętrzne sprawy państw i w związku z wyznawanymi wspólnymi wartościami kulturowymi i cywilizacyjnymi doprowadzić do powstania jednego obszaru geopolitycznego z Rosją, Ukrainą i Białorusią na czele. С. М. Алейникова, „Русский мир”: *проблемы интерпретации и управления*, „Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія ‘Політичні науки’ 2015, nr 4, s. 77.

dominacji w regionie od pewnego czasu dystansuje się jednak od narzędzi ekspansji, co pozostaje szczególnie widoczne w okresie rządów Władimira Putina¹².

Brak jednoznacznego poparcia rosyjskiej strony w konflikcie na Ukrainie, skuteczna kontrola własnego terytorium oraz samo położenie geopolityczne sprawia, że pomimo istniejących niewydolności, dla Federacji Rosyjskiej Białoruś pozostaje kluczowym aktorem współodpowiedzialnym za regionalne bezpieczeństwo. Zachowanie Białorusi w rosyjskiej strefie wpływów jest o tyle ważne, że przyczynia się do utrzymania korzystnej dla Rosji zdolności obronnej. Dodatkowo, dzięki zrównoważonym relacjom z UE i NATO, Mińsk może przejąć rolę mediatora pomiędzy Rosją a państwami Zachodu. Z drugiej jednak strony stabilność białoruskich struktur pozwala asertywnie promować państwowe interesy, niekoniecznie tożsame z rosyjską strategią. Dodatkowo zwiększona potrzeba prowadzenia pragmatycznej polityki wielowektorowości czy budowania niezależnego państwa uwidacznia się również w trakcie konfliktu na Ukrainie, co wiąże się z wyraźnym sprzeciwem ze strony Moskwy¹³. Aby zapobiec dalszemu pogłębianiu białoruskiej samodzielności w kształtowaniu relacji na arenie międzynarodowej, Kreml wykorzystuje militarne, gospodarcze i polityczne mechanizmy uzależniania, które mają prowadzić do:

- 1) zwiększenia obecności militarnej rosyjskich sił na terenie Republiki Białoruś;
- 2) pozbawienia Mińska możliwości kontroli własnego terytorium;
- 3) nasilenia aktywności grup przestępczych, co zdestabilizuje kraj i zniechęci państwa trzecie do zawiązywania ściślejszych relacji z Białorusią¹⁴.

Na początku 2017 r. białoruskie Centrum Badań Strategicznych i Politycznych opublikowało raport zatytułowany „Jednostronne działania Federacji Rosyjskiej wobec Republiki Białoruś w 2017 r.”. W przedstawionych badaniach określono obecne stosunki rosyjsko-białoruskie jako pozostające w fazie złożonego kryzysu, co w niedalekiej przyszłości może skutkować zastosowaniem rosyjskiej prowokacji w celu wygenerowania wewnętrznego konfliktu bądź wprowadzenia drastycznych reform konstytucyjnych na Białorusi. Zdaniem autorów analizy zaostroszony stosunek elit politycznych do instrumentów wykorzystywanych przez Rosję rozjątrzył pałace się punkty w relacjach rosyjsko-białoruskich¹⁵:

¹² M.in. zastosowana przez niego strategia „zonglowania” taryfami w sektorze energetycznym popycha Białoruś do podjęcia próby neutralizacji negatywnych procesów. R. Czachor, *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991-2011. Studium politologiczne*, Polkowice 2011, s. 170-174.

¹³ А. Сивицкий, Ю. Царик, *Беларусь в контексте противостояния Россия–НАТО. Угрозы и вызовы для суверенитета, независимости и национальной безопасности. Стратегические выводы и рекомендации*, Минск 2016, s. 12-13.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ <http://csfps.by/new-research/odnostoronnie-deystviya-rossiyskoy-federacii-v-otnoshenii-respubliki-belarus-v-2017> (18 IV 2017).

- 1) 19 IX 2015 r. Władimir Putin wydał nakaz budowy rosyjskiej bazy lotniczej na terytorium Białorusi, co jeszcze w większym stopniu odsunęłoby Białoruś od Zachodu i uniemożliwiłoby zachowanie politycznej neutralności w sprawie konfliktu na Ukrainie, wymuszając tym samym militarne zaangażowanie. Alaksandr Łukaszenka odmówił jednak instalacji rosyjskiej bazy lotniczej, argumentując swoją decyzję sprzeciwem wobec ograniczania suwerenności kraju¹⁶;
- 2) w związku z decyzją o utrzymaniu neutralności wobec wydarzeń na Ukrainie, Kreml zapowiedział wysłanie na Białoruś 4162 wagonów ze sprzętem wojskowym, które miałyby zostać wykorzystane w trakcie manewrów „Zachód-2017”. Decydenci białoruscy decyzję Kremla potraktowali jako rzeczywistą presję zwiększania wojskowej kontroli nad terytorium Białorusi. Przeznaczenie 20-krotnie większych sił w porównaniu z ćwiczeniami „Zachód-2013” wywołało obawę zastosowania oddziałów w celach nie związanych z przewidzianymi manewrami, co mogłoby doprowadzić do „zasiedzenia” rosyjskich wojsk w dłuższej perspektywie czasu¹⁷. Umacnianie wojskowej obecności Rosjan oznaczałoby więc odejście od politycznego zamiaru zachowania równowagi między współpracą z Zachodem, a kontaktami z Rosją;
- 3) różnice w politykach zagranicznych obu państw dostrzegane są również w obszarze gospodarczym. Tak jak członkostwo Białorusi w Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym oraz Związku Białorusi i Rosji czyni ją współodpowiedzialną za utrzymanie stabilności w bliskim położeniu Federacji Rosyjskiej, tak współtworzenie Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej w 2015 r. wraz z Rosją i Kazachstanem wymusza gospodarczą integrację. Z jednej strony Mińsk pozostający pod kontrolą Moskwy musi uwzględniać jej polityczne manewry, z drugiej jednak w ramach Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej negocjuje wysokość udzielanych „kredytów pomostowych” czy skalę taryfowych barier¹⁸. Po dewaluacji rubla i spadku światowych cen gazu, Białoruś żąda zmiany umowy gazowej z Rosją, na co Kreml nie wyraża zgody, powołując się na spore zadłużenie Białorusi. W przypadku braku możliwości rozwiązania sporu, Kreml grozi ograniczeniem dostaw rosyjskiego gazu i ropy naftowej na Białoruś, co zmusi ją do poszukiwania alternatyw¹⁹. W lutym 2017 r. prezydent

¹⁶ Р. Астапеня, Д. Болкунец, *Белорусско-российские отношения на фоне конфликта в Украине*, Минск-Лондон 2016, s. 7-8, <http://belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relationships-ru.pdf> (18 IV 2017).

¹⁷ <http://journalby.com/news/lukashenko-ne-meshaet-anneksii-stoit-li-belarusam-zhdat-okkupacii-873> (18 IV 2017).

¹⁸ А. Мошес, *op.cit.*, s. 4-5.

¹⁹ <http://www.belaruspartisan.org/economic/370259/> (19 IV 2017).

Białorusi przyznał, że pozyskiwanie surowców od innych kontrahentów pozostaje nieopłacalne, lecz opłacalnym jest utrzymanie białoruskiej niezależności²⁰.

Raport Centrum Badań Strategicznych i Politycznych do czynników konfliktogennych zaliczył również ograniczenia w przekraczaniu granicy rosyjsko-białoruskiej dla obywateli państw trzecich z terytorium Rosji oraz opóźnienia udzielenia pożyczki z Euroazjatyckiego Funduszu Stabilizacji i Rozwoju, który w sumie ma zasilić białoruską gospodarkę o 2 mld USD. Listę ostatecznie zamknięto wzrostem nieufności pomiędzy decydentami obu państw²¹. Nieufność ta jest jednak implikowana jeszcze jednym istotnym czynnikiem – prowadzeniem przez Białoruś polityki wielowektorowości. Asertywne działania w rozszerzaniu współpracy z Chinami czy krajami Bliskiego Wschodu, często politycznymi wrogami Federacji Rosyjskiej, traktowane są jako wyraz braku lojalności wobec północnego sąsiada²². Dodatkowo zaniepokojenie budzi neutralizacja stosunków Białorusi z UE i NATO. W 2011 r. Łukaszenka stwierdził:

(...) Dlaczego my powinniśmy, za przeproszeniem, zreć się z NATOwcami, Europejczykami? Nie, my będziemy budować z nimi normalne relacje. To źle, to nie tak jak trzeba. Znaleźliśmy się jak między młotem i kowadłem, między Rosją i Unią Europejską. I jedni nas przyduszają, i drudzy naciskają²³.

Wyraźne wzmocnienie stosunków z UE nastąpiło zatem zanim rozpoczęto ekspansjonistyczne działania na terenie Ukrainy. Naturalną przyczyną zmiany białoruskiej orientacji mogła być własna potrzeba normalizacji perspektyw współpracy, zwiększona integracja Ukrainy z zachodnimi partnerami oraz wieloletnia polityka Rosji, od której zdystansowała się białoruska elita. Ostatecznie współpraca z państwami zachodnimi nie wyparła całkowicie kontaktów rosyjsko-białoruskich, lecz podsyciła sceptycyzm Republiki wobec dalszej kooperacji²⁴.

Decyzją prezydenta Łukaszenki od początku 2017 r. obywatele 80 krajów, w tym całej Unii Europejskiej, mogą przebywać na terenie Białorusi przez 5 dni bez obowiązku ponoszenia opłaty wizowej. Liberalizacja polityki wizowej, przyczyniająca się do napływu turystów z Zachodu ku niezadowoleniu Rosji, ma ukazać atrakcyjność Białorusi, która demonstruje sąsiadowi psychologiczny zwrot w stronę największych dla niej wrogów – zachodnich wpływów i wartości²⁵.

²⁰ Wystąpienie Aleksandra Łukaszenki w programie informacyjnym „Nowy Czas” (4 II 2017).

²¹ <http://csfps.by/new-research/odnostoronnie-deystviya-rossiyskoy-federacii-v-otnoshenii-respubliki-belarus-v-2017> (18 IV 2017).

²² P. Астапеня, Д. Болкунец, *op.cit.*, s. 9.

²³ M. Iwanow, *Białoruś dalsza droga do demokracji*, Wrocław 2011, s. 155.

²⁴ *Ibidem*, s. 14-15.

²⁵ <http://www.bbc.com/russian/news-38572092> (19 IV 2017).

W ten sposób Mińsk znajdujący się podobnie jak Kijów na styku strefy wpływów UE i Rosji stara się balansować pomiędzy antagonistycznymi interesami partnerów, nie opowiadając się jednoznacznie po żadnej ze stron.

Czy Białoruś ma szanse podzielić los Ukrainy?

Dnia 17 II 2017 r. początkowo w Mińsku, a później w 10 innych większych miastach (m.in. Brześciu, Grodnie czy Mołodecznie), doszło do masowych protestów społecznych wywołanych niezadowoleniem z powodu podpisania przez Aleksandra Łukaszenkę dekretu nr 3 z 2 IV 2015 r. o zapobieganiu społecznemu pasożytnictwu. Powołując się w dekrete na art. 56 Konstytucji Republiki Białoruś, ustanawiający obowiązek partycypacji w finansowaniu wydatków publicznych poprzez płacenie podatków, ceł oraz innych opłat, obywatele zobligowano do uiszczenia corocznej zapłaty w wysokości 200 USD w przypadku braku uczestniczenia w finansowaniu wydatków publicznych w okresie mniejszym niż 183 dni w roku. Wyjątek stanowiły osoby, które zostały zarejestrowane jako bezrobotne. W praktyce zmiany miały objąć prawie pół miliona obywateli, natomiast tych, którzy nie uiszcili wymaganej sumy do 20 II 2017 r. chciano pociągnąć do odpowiedzialności administracyjnej²⁶.

Szacuje się, że w lutym w „marszu oburzonych Białorusinów” mogło wziąć udział ok. 2 tys. obywateli Białorusi. Wśród strajkujących znaleźli się także opozycjoniści wobec obecnej władzy, m.in. Mikołaj Statkiewicz – lider Białoruskiej Socjaldemokratycznej Partii (Ludowej Hramada) oraz Uładzimir Niaklajeu – założyciel kampanii społecznej „Mów prawdę”. Kolejne, większe protesty zaplanowano na Dzień Wolności obchodzony 25 III 2017 r., powołując komitet organizacyjny, odpowiedzialny za przygotowanie marszu²⁷. Aby uniknąć eskalacji demonstracji tego dnia w pobliżu Prospektu Niezależności białoruskie władze zdecydowały się zablokować przejazdy metra. Następnie, po brutalnym pałowaniu skandujących antyrządowe hasła, zatrzymano ponad 700 osób, w tym liderów opozycji i dziennikarzy. W związku z tym, że akcja protestacyjna przeprowadzona 25 III została uznana za największą od siedmiu lat, gromadząc według niektórych

²⁶ Oprócz obniżenia szarej strefy planowano zmobilizować Białorusinów do rejestracji i podejmowania pracy oferowanej przez urzędy. Декрет Президента Республики Беларусь от 2 апреля 2015 г. по 3 „О предупреждении социального иждивенчества”, <http://president.gov.by/uploads/documents/3decree.pdf> (20 IV 2017).

²⁷ W skład komitetu weszli m.in.: przedstawiciele Zjednoczonej Partii Obywatelskiej, chrześcijańskiej demokracji, Białoruskiej Partii Lewicy „Sprawiedliwy świat”, Białoruskiej Partii Socjaldemokratycznej, Ruchu „Za Wolność” oraz partii „Zielonych”, <http://naviny.by/article/20170228/1488285370-protesty-darmoedov-vlastyam-belarusi-nuzhno-ne-pugat-rossiey-delat> (20 IV 2017).

źródół w samym Mińsku ok. 3 tys. osób, okrzyknięto ją przesadnie białoruskim „Majdanem” („Płoszczadem” – placem)²⁸.

Nie można jednakże zaprzeczyć, że wydarzenia na Ukrainie mogły być motorem napędowym do wyjścia na ulicę tysiacy Białorusinów, decydujących się od 17 II jawnie okazać niezadowolenie, nie tylko z powodu nałożonego podatku i pogłębiającego się bezrobocia, ale także wieloletniej władzy Aleksandra Łukaszenki. Dzięki masowemu zakwestionowaniu obowiązku zapłaty podatku od społecznego „pasożytnictwa” poddano krytyce działania podejmowane przez reżim prezydenta. Obecnie Łukaszenka wstrzymał się z ostatecznym wprowadzeniem w życie przyjątego dekretu do końca 2017 r. oraz zaapelował o zaprzestanie określenia białoruskich obywateli „pasożytami”. Fakt rozprzestrzenienia protestów w mniejszych białoruskich miastach wywołał jeszcze jeden niezwykle istotny skutek – Łukaszenka został zmuszony szukać sprzymierzeńca wśród sił Kremla, co w obliczu trwającej wojny na Ukrainie i zaostrenia relacji z Rosją pozostaje niezwykle kłopotliwe²⁹.

Pomimo że wydarzenia przy Prospekcie Niezależności w Mińsku nie powtórzyły przebiegu ukraińskich demonstracji z jesieni 2013 r., w białoruskich mediach rozgorzała dyskusja na temat szansy wybuchu rewolucji na terytorium Białorusi i przerodzenia trwających od 17 II protestów do podobnej w skutkach wojny, co nie pozostaje wbrew pozorom zupełnie nieprawdopodobne. Jednak bez względu na dalszy rozwój wypadków, ukraiński kryzys może dostarczyć Białorusi szeregu korzyści. Tabela 1 przedstawia skondensowaną analizę SWOT Republiki Białoruś w kontekście możliwości i przeszkód wykorzystania potencjału ukraińskiego Majdanu.

Jednym z najbardziej radykalnych scenariuszy w obecnym położeniu Białorusi mogłoby być przerodzenie się obecnych demonstracji w krwawy konflikt. Po pierwsze, w związku z tym, że gospodarka Białorusi po kryzysie na Ukrainie przestaje być coraz mniej wydolna, prezydent traci społeczną legitymizację. Dodatkowo po wprowadzeniu podatku od „pasożytnictwa”, mającego zasilić nadszarpnięty budżet państwa, dochodzi do ogólnokrajowych demonstracji antyrządowych, które obecna elita polityczna tłumi siłą, dusząc wszelkie próby politycznej działalności. Zatrzymania i jawne znęcanie się nad opozycją, obligują Zachód do nałożenia kolejnych sankcji gospodarczych, z którymi Białoruś zmagą się od dziesięcioleci, a Rosji umożliwiają wkroczenie wojsk w celu „zaprowadzenia porządku” w bliskiej zagranicy. Tym samym Łukaszenka zostaje odsunięty od władzy, gdyż od dłuższego czasu nie pozostaje w wystarczającym stopniu lojalny wobec północnego sąsiada³⁰.

²⁸ <https://news.tut.by/economics/536807.html> (28 IV 2017).

²⁹ <https://www.unian.net/world/1823472-pochti-revoljutsiya-v-belarusi-balansirovanie-lukaszenko-i-strah-putina-pered-novym-majdanom-forbes.html> (29 IV 2017).

³⁰ <http://vesti-ukr.com/mir/230595-belarus-v-shahe-ot-majdana-chem-ne-uhodil-lukashenko> (29 IV 2017).

Tabela 1. Analiza SWOT

	POZYTYWNE	NEGATYWNE
WEWNĘTRZNE	Mocne strony	Słabe strony
	1) kryzys otwiera możliwość demokratyzacji Białorusi i wzmacnia jej narodową tożsamość; 2) publiczne deklaracje Łukaszenki świadczące o jego zakusach do uzyskania większej niezależności względem Moskwy; 3) zagrożenia ze strony Rosji wymuszają na Białorusi poprawę bezpieczeństwa narodowego – od lutego 2017 r. prezydent Republiki Białoruś odwiedził Ministerstwo Obrony Narodowej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jak również poparł plan przyjęcia poprawek w ustawie o sytuacji wojskowej.	1) brak wystarczająco silnej masy krytycznej oraz charyzmatycznego przywódcy; 2) podzielona, słabo zorganizowana opozycja walcząca z infiltracją dokonywaną przez obecną władzę; 3) strach przed możliwością eskalacji krwawego konfliktu na terytorium Białorusi, który powtórzyłby ukraiński scenariusz; 4) gospodarcze uzależnienie Białorusi od Rosji (zmniejszanie rosyjskich dotacji pomocowych wzmacnia niewydolność gospodarki); 5) silna propaganda rosyjskich mediów na Białorusi nie uchroni Białoruś od wojny informacyjnej.
ZEWNIĘTRZNE	Szanse	Zagrożenia
	1) rosyjski kryzys gospodarczy zwiększa możliwość prowadzenia asertywnej polityki względem Rosji i lawirowania między Zachodem i Rosją, ograniczając presję każdej ze stron; 2) rozwój przyjaznych kontaktów z Ukrainą zbliża Białoruś do Zachodu. Może ona przejąć rolę mediatora między Rosją a Zachodem; 3) wykorzystanie przez Łukaszenkę nałożonych sankcji na Ukrainę pozwala zacieśnić gospodarczą współpracę z Białorusią (aspekt może być potraktowany jako zagrożenie – stałe zyski z konfliktu mogą doprowadzić do narażenia się Rosji i potencjalnego konfliktu).	1) wykorzystywanie przez Rosję mechanizmów uzależniających Białoruś w kwestii polityki zagranicznej, przestrzeni gospodarczej, rosyjskiej kultury oraz doktryny obronnej; 2) spadek cen ropy na rynku światowym oraz kryzys spowodowany wprowadzaniem wzajemnych sankcji między głównymi białoruskimi partnerami handlowymi; 3) traktowanie terytorium Białorusi jako pewnego rodzaju „trampoliny” – militarystyka Białorusi zwiększa przewagę militarną i może rozpocząć nowy etap rosyjskiego natarcia; 4) po potencjalnym ataku ze strony Rosji Białoruś nie otrzyma zachodniego wsparcia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <https://apostrophe.ua/article/politics/foreign-policy/2015-03-29/ukraina-i-belarus-pereosmyslenie-otnosheniy/1493> (29 IV 2017); <https://eurobelarus.info/news/policy/2017/02/15/obostrenie-druzhby-chem-zakonchitsya-konflikt.html> (29 IV 2017); <http://belarusdigest.com/papers/belarus-russia-relations-ru.pdf> (29 IV 2017).

Niektórzy analitycy odrzucają jednak możliwość spełnienia powyższego scenariusza z uwagi na fakt występowania znaczących różnic pomiędzy Ukrainą i Białorusią. Społeczeństwo białoruskie w mniejszym stopniu niż ukraińskie jest zdecydowane dokonać radykalnych zmian. Doświadczenia dwóch nieuda-

nych rewolucji w 2006 i 2010 r., przeprowadzonych przez białoruską opozycję w związku ze sprzeciwem wobec wyników prezydenckich wyborów, ukazały słabość wynikającą z braku wystarczającej społecznej mobilizacji. Dodatkowo pozycja Aleksandra Łukaszenki w porównaniu do odsuniętego od władzy Wiktora Janukowycza pozostaje w większym stopniu stabilna³¹. Gdyby Łukaszenka zdecydował się na szerokie ustępstwa wobec protestujących, znacznie wyciszyłby społeczne protesty. Jednakże na chwilę obecną, zamiast skłonności do nawiązania dialogu, widoczne pozostają prześladowania przeciwników politycznych i siłowa konfrontacja z protestującymi. Aby zapobiec eskalacji demonstracji służby bezpieczeństwa w przeddzień obchodzonego Dnia Wolności dokonywały zatrzymań osób mogących wziąć udział w strajku. W otoczeniu Prospektu Niezależności w Mińsku, w obrębie którego miało dojść do marszu, rozlokowano więźniarki i armatki wodne. Zablokowano również autostrady i obwodnice, gdzie funkcjonariusze kontrolowali wjeżdżające do miasta samochody. Ponadto zamknięto wspomniane już pobliskie stacje metra oraz zablokowano miejską komunikację³². Odpowiednio przygotowane służby bezpieczeństwa miały zatem stłumić w zarodku wszelkie przejawy buntu. Skuteczna pacyfikacja manifestacji udowodniła, że na chwilę obecną Republika Białoruś nie posiada sił zdolnych wspierać finansowo akcje protestacyjne w dłuższej perspektywie czasu, co może wynikać m.in. z wieloletnich represji i wewnętrznych podziałów wśród opozycyjnych partii. Powyższą perspektywę potwierdza również ostatnia demonstracja, która 1 V 2017 r. poniosła zupełne fiasko. Grupa 150 osób zebrana przy Placu Październikowym w centrum Mińska żądała dymisji Łukaszenki i uwolnienia uwięzionych 25 III br. działaczy, oskarżonych o podburzanie niepokojów społecznych i próbę dymisji rządu. Koncentracja nieznaczącej liczby strajkujących unaoczniała problem znacznego ostudzenia nastrojów protestacyjnych, co w dalszej perspektywie oddala Białoruś od powtórzenia ukraińskiego scenariusza³³.

Gdyby w jakiś sposób doszło jednak do wybuchu „białoruskiego Majdanu”, aktywnemu zaangażowaniu rosyjskiej strony w neutralizacji kolejnej „kolorowej rewolucji” sprzyjałoby (pomimo nasilenia antyrosyjskiego stanowiska) trwale zakorzenione w świadomości większości Białorusinów przekonanie o uznaniu przez Rosjan Republiki Białoruś jako „braterskiego narodu” czy „braterskiej republiki”. Mniejszy niż w przypadku Ukrainy dystans kulturowy z Rosją pozwolił po upadku Związku Sowieckiego zainicjować szereg projektów integracyjnych, jak również wzmocnić wśród białoruskiego społeczeństwa potrzebę historycznego jednoczenia oraz duchowego rozwoju poczucia wspólnoty wschodniosłowiań-

³¹ *Возможен ли „белорусский майдан”? Диагностика и вызовы для России*, red. А. А. Вершинин, Москва 2016, s. 54-56;

³² <http://www.fondsk.ru/news/2017/03/25/belarus-v-dzen-voli-lukashenko-ne-dal-razvernutsja-majdanu-43720.html> (30 IV 2017).

³³ <http://www.bbc.com/russian/news-39773638> (3 V 2017).

skiej³⁴. Niepokojący pozostaje również fakt sporej popularności mediów należących do rosyjskiego kapitału, co świadczy o silnym potencjale propagandowym na terytorium Białorusi³⁵.

Zakończenie

Aktualnie do potencjalnych konfliktogennych czynników na terytorium Republiki Białoruś można zaliczyć dwie alternatywy. Pierwsza wiąże się z pogarszającą się sytuacją gospodarczą, która radykalizuje społeczeństwo. Druga natomiast odnosi się do prozachodniego kierunku i braku zgody na dalsze uzależnianie Białorusi od Rosji. Obie z perspektyw wiązałyby się z próbą obalenia reżimu Łukaszenki i żądania demokratycznych wyborów, co skutkowałoby opowiedzeniem się po stronie współpracy z Zachodem. Na chwilę obecną Białorusini z charyzmatycznym Łukaszenką na czele, utrzymującym większą bądź mniejszą stabilność, nie są jednak przygotowani na drastyczne reformy, które wiązałyby się z rekonfiguracją białoruskich elit³⁶. Choć obecnie powstanie „białoruskiego Majdanu” wydaje się być niemożliwe, nie można całkowicie wykluczyć prawdopodobieństwa wystąpienia znaczących zmian w białoruskim systemie politycznym.

W związku z silnym powiązaniem Republiki Białoruś z rosyjską kulturą i tradycjami historycznymi oraz postępującym od lat procesem integracji, którego całkowite zamrożenie byłoby dla obu państw nieopłacalne, niemożliwym jest pojawienie się podobnego jak w przypadku Ukrainy przedmiotu sporu i dalszych negocjacji. Mowa tutaj o niepodpisaniu przez Wiktora Janukowicza umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską, co jesienią 2013 r. skutkowało rozpoczęciem ukraińskich protestów. Obecnie Białoruś bogatsza w doświadczenia Ukrainy dostrzegła brak awaryjnego planu państw zachodnich w momencie nasilającego się kryzysu na Ukrainie. Próba „demokratycznej rewolucji” oznaczałaby więc zerwanie kontaktów w ramach Związku Rosji i Białorusi, Wspólnoty Niepodległych Państw, Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej czy Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym na poczet niepewnej integracji z państwami NATO i UE. Brak gwarancji uzyskania większych zysków ze współpracy z Zachodem niż z Rosją

³⁴ Zarówno Rosjanie, jak i Białorusini 9 V 1945 r. świętują zwycięstwo nad hitlerowcami w II wojnie światowej. Łączą ich również wspólne doświadczenia okresu okupacji w latach 1941-1945. *Возможен ли...*, s. 54-55; К. Аверьянов-Минский, В. Мальцев, *Белорусский национализм против русского мира. Итоговый доклад по деятельности националистических и экстремистских организаций в России и странах СНГ*, Москва 2015, s. 3.

³⁵ Zgodnie z danymi Informacyjno-Analitycznego Centrum Administracji Prezydenta Białorusi wśród 5 najpopularniejszych kanałów telewizyjnych można wymienić cztery należące do rosyjskich stacji oraz jedną rosyjsko-białoruską. Р. Астапеня, Д. Болкунец, *op.cit.*, s. 17-18.

³⁶ *Возможен ли...*, s. 110-111.

rodzi więc potrzebę lawirowania między tym, co może zaoferować Zachód, a na jakie ustępstwa gotowa jest Rosja.

Należy również podkreślić, że kryzys na Ukrainie nie był jedną z przyczyn ochłodzenia relacji na linii Moskwa – Mińsk, lecz w momencie jego wybuchu wzajemne stosunki osiągnęły punkt krytyczny. Dziś na podstawie wspólnych wartości kulturowych, które niegdyś traktowane były jako spoiwo politycznych, gospodarczych i militarnych powiązań obu państw, buduje się fundamenty własnej tożsamości narodowej. Hasła głoszone przez Łukaszenkę: „my nie-Rosjanie – my Białorusini”³⁷ mogą w niedalekiej przyszłości zmienić prorosyjskie nastroje społeczne, lecz nie doprowadzą do całkowitego „przeciągnięcia” interesów politycznych w stronę Zachodu. Wybuch kryzysu na Ukrainie, pomimo wykazanych negatywnych czynników, jest zatem dla Republiki Białoruś szansą częściowego uwolnienia z pułapki geopolitycznego położenia, w którym Białoruś (podobnie jak Ukraina) pozostaje zakładnikiem własnych interesów politycznych.

Summary

Natalia Sienko

Crisis in Ukraine – a chance or a threat to Belarus?

This article investigates the change of Russian-Belarusian relations after the Ukraine conflict. With the escalation of the Ukrainian crisis, relations between the two countries have reached a critical point. This is mainly due to two factors. Firstly, the Belarusian elite have decided to remain neutral in connection with the crisis for fear that the conflict could escalate into the territory of Belarus. Secondly, the Russian Federation expected Belarus's loyalty to the Kremlin. It cannot be unambiguously stated that the tense situation in the region is only a threat to Belarus. The SWOT analysis presented by the author in the final part of the text introduces the possibilities and obstacles to exploiting the potential of the Ukrainian Maidan. The author tried to describe the current alternatives to Belarusian politics, which after the outbreak of the conflict became hostage to its own political interests.

Natalia Sienko – mgr bezpieczeństwa międzynarodowego, doktorantka w Zakładzie Badań Wschodnich w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego

³⁷ Orędzie Aleksandra Łukaszenki z kwietnia 2014 r., <https://www.youtube.com/watch?v=Llzn-NTPYG18> (3 V 2017).